

Puhtu poolsaar ja bioloogiajaam

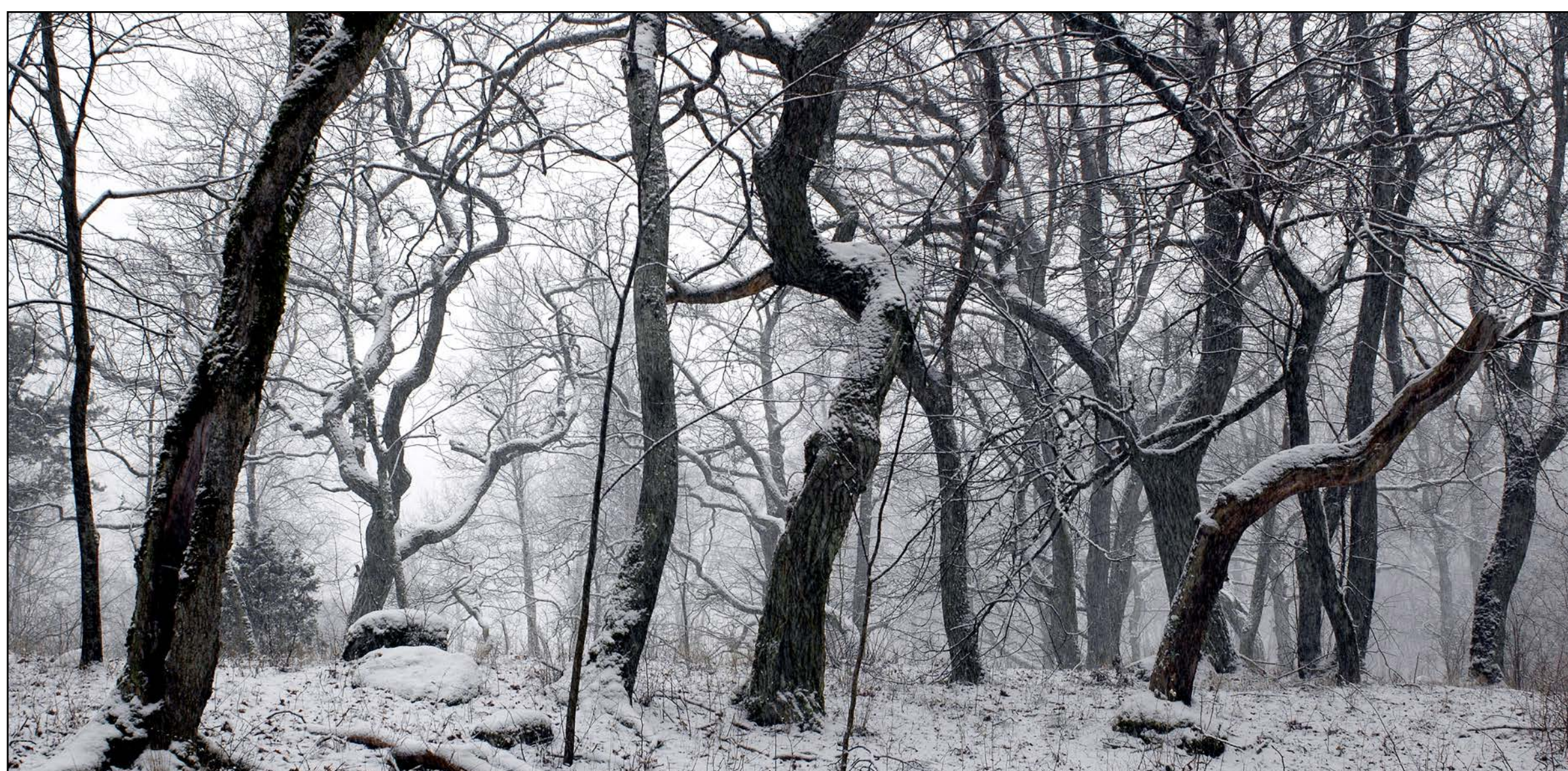
Puhtu

Hooldustööd Puhtu rannaniidul

Jakob von Uexküllil endises suvemajas asub Puhtu Ornitoloogiajaam

Puhtu mets talvel

Puhtu poolsaar asub Virtsust 4 km lõuna pool Rame lahe suudmes. Poolsaare põhjaosas asuva väravani saab autoga, edasi tuleb matkata jala. Endises parkis on lubatud liikuda mööda teid ja radu, samuti käia mererannas.

Kas Puhtulaid on laid?

Puhtulaid kerkis merest umbes 2000 aastat tagasi ja on sestpeale kõrgust kogunud umbes 2,5 mm aastas. Kõrgemad künkad poolsaare keskosas, mis on osa endisest ringikujulisest rannavallist, on praegu pisut üle 5 meetri merepinnast. Tõenäoliselt on siin juba ammu ajast kasvanud lehtpuumets. Esimest korda on Puhtu saart mainitud 15. sajandi maajaotusdokumentides nime all Holm zu Pucht. Werderi mõisa kaartide järgi oli Puhtulaiu ja Virtsu poolsaare vahelise väina laius 700 meetri ringis. Selles väinas asus ka teisi väiksemaid laide – Jürilaid, Peedulaid jt.

Kohalike kalurite mälestuste järgi sõitsid püügimehed oma noodalaevaga veel 19. sajandi keskel Virtsu ja Puhtulaiu vahelisest väinast vabalt läbi. Umbes sellel ajal ehitati mandri ja lai vahel teetamm ja sild. 1952. aastal asendati sild kivitammiga ja sellest ajast peale on Puhtulaid tegelikult poolsaar.

Puhtu ja Schiller

18. sajandi lõpul lasi Vana-Virtsu mõisa omanik Karl Thure von Helwig Puhtu poolsaare keskele ehitada uvisse perekonnavalamu, mida nimetati Hiina majaks. Saarele rajati hollandi stiilis park, mis suuremalt kasutas ära juba olemasoleva puistu – tammed, pärnad, jalakad. Istutati ka hobukastanid, musta paplit ja lehiseid. Tollased sidemed Hollandiga olid tihedad ja elulised, mõnda aega oli hollandi stiil üks peamistest moevooludest. Lisaks puude istutamisele raiuti tõenäoliselt sisse sihte ja vaateid ning kujundati saare keskelt kiirkujuliselt hargnevate teede võrk. Ehitati suvemajakesed, mille ümber rajati väikesi iluaedu rooside, ebajasmiiinide, taraenelate, kikkapuude ja rododendronitega. Alleele ristumiskohtadele lasi omanik paigutada Orgita paest raiutud skulptuurid. Praegu on ilmselt tuntuim 1813. aastal püstitatud monument Schillerile. Von Helwigite naispere polnud mitte lihtsalt kuulsu luuletaja austajad ja imetlejad, vaid kuulsid tema abikaasa Charlotte von Schilleri tutvusringkonda.

Puhtuga on seotud Thomas Hiärn (ka Tomas Hjärne, Hiärne), rootsiaegne ametnik ja kroonik, kes õppis Academia Gustavianas, töötas Bengt Horni sekretärina, Tallinna linnakohtus ja Virtsu mõisa valitsejana. Ta kirjutas 7-osalise Eesti-, Liivi- ja Lätimaa ajaloo, mis käsitleb sündmusi aastani 1639. Oma kroonikasse on Hiärne, keda on nimetatud ka Liivimaa Liviuseks, kokku kuhjanud ulatusliku materjali alates legendaarsete teadete muinasajast ja lõpetades konkreetsete faktidega oma kaasajast.

Tuntud on ka Elisabeth von Uexküll, tema vennapoeg, Tartu ülikooli haridusega Heidelbergi ülikooli professor ning üks biosemiootika rajajatest Jakob von Uexküll, kelle endises suvemajas asub Puhtu Ornitoloogiajaam. Puhtus töötas enne Teist maailmasõda Jacob von Uexküllil kutsel poolsaare hooldaja ja valvur, harrastus-ornitoloog krahv Alexander von Keyserling.

Linnud

Puhtu linnud on kultuslik teema, kuna siin on neid vaadeldud ja uuritud teatavate vaheaegadega juba 19 sajandist peale. Püüvad rändevaatlused toimuvad ligi pool sajandit, kuna poolsaare lõunatipus asuva Lausu sääre ning Muhumaa vaheline väin on kevadeti värvaks umbes 2-3 miljonile pesitsusaladele rattavale veelinnule. Arvukamateks Arktikas peistsevateks liikideks on sõtkas, must- ja tõmmuvaeras, aul, soopart, mustlagle, valgepösk-lagle, järvekaur ja punakurk-kaur.

Sügiseti kogunevad Puhtu ümbruse lahtedele viuparidid, sõtkad ja mitmed vardiliigid.

Ka Puhtu mets on rikkalik linnustikuga. Seal võib kohata pöösälind, lehelinde, keskmisest märksa suurema tihedusega pesitsevaid laulurästaid, must-rähni, hallpea-rähni, väike-kirjurähni, väänkaela, kul-dpea-pöialpoissi, käblikut, musträstast, mitmeid tihaseliike, händkakku, rändeaial mänsakut ja pasknääri, punarinda, porri, võsaraati, puukoristajat jt.

Taimed

Kevade keskpaiku hakkavad poolvarjulise metsa all õitsema kümned ja kümned jumalakäpad. Rannaniidul võib kogunud vaatele ära tunda mitmeid käpalisi (hall käpp, kahkjaspunane käpp, täpiline käpp) ning emaputke.

Alustaimestik võib näha tavapärase salumetsaliikide kõrval ka sissetoodud taimi, nagu kirju liilia, roomav akakapsas, kõrge maasikas, salu-piiphein jmt. Iseäranis

sage on siin karulauk, mille õitsemine annab varasuvisele metsale iseloomuliku väljanägemise ja lõhna. Rannaäärsetel kõrgematel aladel võib leida odalehist tihasheina, sinerõigast, mets-seahernest, merikapsast ja meri-liivisepit. Metsaservadel kasvab mujal vähelevinud lood-angervars.

Ruthe sörmkäpp on liik, mida peale ühe rannaniidu Lääne-Eestis on leitud veel vaid paaris kohas Kirde-Saksamaal ja Loode-Poolas. Liik on hübriidse päritoluga, ta on kunagi tekkinud kahe liigi - kuradi- ja kahkjaspunane sörmkäpp - ristumisel. Üldkujult ta meenutabki viimast, aga õied on ligi kaks korda suuremad, selgelt kolmehõlmaline huul on üks sentimeeter pikk ja sama lai. Keskmise hõlm, mis on väiksem ja teravatipuline, ulatub külgmiste vahelt pikalt välja. Esmapiigul kirjata huule heledamal keskväljal on siiski tumedamate täpikestest muster. Kannus ulatub umbes kolmveerandini sigimiku pikkusest. Pikkade ja kitsaste, aluselt ja keskelt ühelaiuste lehtede tipud ulatuvad õisiku aluseni, isegi kõrgemale. Kandlehed, eriti alumistel õitel, on väga pikad, tihti järsult ülespoole paindunud. Õite värv on sirelikarva hele-roosakasliila. Õitseb juunis ja juuli alguses.

Nii teaduslik kui ka eestikeelne nimi on antud liigi leidja Johann Gustav Rudolf Ruthe auks.

Kummastust tekitab taime äärmiselt katkendlik levila. Lääne-Eesti rannaniit ja Odra jõe delta on ainsad leiukohad, mujalt liik puudub. Kas on tegemist varem laiemalt levinud taimega või on ta Eestisse introductseeritud, pole teada.

Loomad

Puhtus võib kohata metssiga, metskitse, aeg-ajalt põtra, harva ka ilvest. Metsalindude elu teeb raskesti arvukamaks muutunud metsnugis. Vee ääres võib kohata minki. Puidõnsused ja vanad keldrid on sobilikud mitmetele nahkhiireliikidele, keda võib hilja õhtuti näha metsateedel lendlemas.

Tutvumiseks kuluv aeg

Korraliku kiire ringi teeb poolsaarele peale umbes kahe tunniga. Kes tahab näha Puhtu tamme, Schilleri monumenti, teisi säilinud monumente ja Uexküllli maja (bioloogiajaam), saab kiire käigu korral hädapärast hakka ainult ühe tunniga, aga siis jäävad nägemata Puhtu määnd ja mitmed loodusobjektid.

Põhjalikum jakutuskäik, mis hõlmab ka nn.Puhtu teise tamme, perekonnakalmistu ja rannikualad, võib kesta 3–4 tundi.

Puhtusse tasub tulla igal ajal. Talvel võib ligipääs olla raskendatud, nii et pakiraamil tasuks hoida paar suuski või lumeräätsad. See-est saab talvel minna ka merele. Kevadine tärkamise ja õitsemise aeg langeb üldjoontes kokku artiliste veelindude massrändega, mistõttu on maikuu keskmine dekaad kõige informatiivsem periood. Väga ilus on Puhtu sügisel värviliste lehtede aegu.

Kaugus lähima naabrini

Virtsu kaubanduspiirkond asub umbes 4 km kaugusel. Laelatu puisniidule on 3,5 km. Otse üle mere ida pool paistab Pivarootsi tuulik, aga teed mööda tuleb sinna sõita ligi 9 km.

Teenindus lähikonnas

Virtsus on „Konsumi“ kauplus, mitmed söögikohad, kaks bensinijaama. Lähim ööbimisvõimalus on Pivarootsi tuulikus. Aeg-ajalt on ka Puhtu bioloogiajaam pakunud koha ette broneeritud juhukülalistele ööbimisvõimalust.

1960. aastal ehitatud linnuvaatlustorn

Puhtu

Puhtus tuleb metsaserv lausa rannaklible

Üks säilinud monumentidest